

## ПОХВАТИ ПРИ ОФОРМЯНЕ НА СУБТИТРИРАНИЯ ТЕКСТ (наблюдение при превода на чешки игрални филми)

Ангел Маринов (ПУ „Паисий Хилендарски“)

*Статията разглежда някои проблеми, свързани с преводом на филмов, който подчинява нормам на субтитриране. Обектът на изследването са диалогови и монтажни листи на някои чешки филми. Примери илюстрират основните методи, които използват преводачи и редактори при субтитриране: конденсация, редукция, субституция, инверсия, апликация.*

*The paper studies some problems of movie translation which takes into consideration the norms of subtitling. Dialogue and montage pages of certain Czech movies are the object of research. The examples illustrate main methods used by translators and editors in the process: condensation, reduction, substitution, inversion, application.*

При превода на игрални филми се използват различни форми за предаване на текста на оригинала чрез приемащия език – субтитри, дублаж, глас зад кадър. Субтитрите заедно с дублажа са най-разпространената форма при превода на игрални филми. В българската киноразпространителска мрежа годишно близо 98% от филмите се превеждат със субтитри, докато в телевизията дублажът и субтитрите са с изравнени показатели.

Субтитрите са надписите, които се появяват на екрана. Те протичат успоредно с филмовото действие и от тях зрителят добива представа за характера на сюжетното развитие и дори за речевата характеристика на персонажите.

Случващото се на екрана според Б. Хохел условно може да се разграничи на три нива:

- а. картина,
- б. думи,
- в. звук (вкл. и музиката).

Разбира се, при киноизкуството основна информативна функция има картината, а думите и звукът допълват ставащото на екрана. Нерядко се случва синтезът между картината, думите и звука да е непълен (в нямото кино или в експериментаторски постановки). Тази форма на представяне на филмови произведения няма масов характер, а е по-скоро допълнение към възможностите на киноизкуството.

Когато зрителят възприема игрален филм, той гледа, чете и слуша. Субтитрите като система от знаци се появяват на екрана за секунди, но това време е достатъчно на зрителя да прочете надписите и същевременно да следи картината. При оформянето на субтитрите трябва да се има предвид, че филмовото действие тече и публиката няма възможност да навакса пропуснатите надписи на екрана. Ето защо хората, занимаващи се с писането и оформянето на субтитри, – преводач, редактор, режисьор на субтитрите – спазват определени правила при работа.

В България сегашната норма на субтитриране е съобразена с все по-широкото използване на компютърните технологии. Прието е субтитрите да се разполагат на два реда, като долният може да бъде по-дълъг. На ред може да се изписват 36 символа. Времето за прочитане на всеки ред е от 2 до 7–8 секунди в зависимост от важността и дължината на репликата. Наред с това съществува и субективна преводаческа норма, при която преводачът/редакторът трябва да има време да прочете по два пъти написаното (текста), преди да се смени картината. Ограниченото пространство на екрана налага на преводача/редактора да сгъсти или съкрати изцяло или част от филмовия диалог.

Сгъстяването (кондензацията) и съкращаването (редукцията) на текста са основни похвати при превеждането на филми и при оформянето на субтитри. Спецификата на субтитрирането не допуска да се запази целостта на оригиналния филмов диалог. Важна задача на преводача и редактора е да кондензират или редуцират текста, без обаче да нарушават речевата характеристика на героите, да подменят сюжетното развитие и да подвеждат зрителя при възприемането на информацията. Справянето с този отговорен преводачески проблем е основен критерий за качествено „поднасяне“ на филма пред зрителската аудитория.

Според И. Васева могат да се набележат няколко основни групи съкращаване, като се запазва най-важното при субтитриране:

- I. Съкращаване на повторения и парафрази.
- II. Съкращаване на излишни (редундантни) елементи.
- III. Съкращаване на слабоинформативни реплики.
- IV. Изключване от текста на подробности, подсказани от картината.

Специфичен подход представлява и кондензацията на текста чрез промяна на конструкцията при субтитриране.

В резултат на наложилите се в последните години тенденции броят на чешките филми, които са представени в българския киноафиш, е символичен. Поради тази причина бе направено изследване върху субтитрирането на някои чешки филми, разпространени в нашата кинорежа преди 1990 г. Проучването доказва съществуващата тенденция към съкращаване или сгъстяване на текста от страна на преводача, със или без редакторска намеса. Бяха констатирани доста примери, потвърждаващи основното значение на редукцията и кондензацията на текста при оформянето на субтитри.

I. Съкращаване на повторения и парафрази

1. **Pojd'**, ale pojd', pojd' přese.\* Върви де.  
(Селце мое централно)
2. Pět let ho mám na krku. Пет години го търпя.  
**Pět let!**  
(Селце мое централно)
3. **Stop**, stop, stop, stop, stop. Стоп!  
(Рожденият ден на режисьора З. К.)

II. Съкращаване на излишни (редундантни) елементи

1. **Pardon**. Prominte. Извинете.  
(Краят на старите времена)
2. **Otas**, v žádným případě В никакъв случай не излизай  
neodcházet před koncem. преди края.  
(Селце мое централно)
3. **Pane produkční**, co s tím Сега какво ще правите  
ted' udeláte? с това?  
(Рожденият ден на режисьора З. К.)

В примери 2 и 3 отпадат обръщанията, защото от картината е ясно кой с кого разговаря.

4. **Já** bych s ním potřebovala mluvit. Трябва да говоря с него.  
(Саморасляк)

В пример 4 местоимението в чешкото изречение е изпуснато при превода на български език, защото преводачът/редакторът е използвал характерна особеност на българското изречение, за да съкрати текста при субтитриране.

III. Съкращаване на слабоинформативни реплики или части от реплики

1. O vás se panové porouou, Мъжете ще се бият за вас.  
dva, tři, **celá armáda**... Двама, трима...  
(Краят на старите времена)

В посочения пример членуваната форма **мъжете** означава „много мъже“.

---

\* Запазен е оригиналният правопис.

2. Od malička sbírá chrobáky,                      От малка събира бръмбари,  
**kuchá** žaby, housenky.                      жаби и гъсеници.  
(Саморасляк)

В примера е допусната слабост от страна на редактора, който в желанието си да съкрати текста не оставя глагола **kuchát** (в случая – „режа“), който има определена информативна функция.

3. Zrzavý děti se taky oslavujou?              И рижавите деца ли се празнуват?  
**To mě udivuje.**  
(Селце мое централно)

В случая преводачът/редакторът съкращава (изпуска) при субтитриране цяло изречение, като разчита на интонацията, изразена във въпросителното изречение в оригиналния текст.

#### IV. Изпускане на подробности, подсказани от картината

При гледането на филмово произведение зрителят се влияе най-вече от картината и действието, което се случва на екрана. Ето защо преводачът/редакторът може спокойно да не оставя като текст реплики, които са подсказани от поведението и реакциите на филмовите персонажи.

1. Във филма *Саморасляк* въпросът: „Искате ли чай?“, е оставен без отговор, защото той е подсказан на зрителя от реакцията на героя, която е положително кимване с глава.

2. В *Селце мое централно* редакторът с основание не субтитрира поздрав, като има предвид показания жест.

3. В *Рожденият ден на режисьора З. К.*, когато единият герой съобщава, че му е останал сандвич в повече, другият заявява: „Приятел, дай...“. Водейки се от очевидно изказаното от него желание с жест да получи излишния сандвич, редакторът уместно не оставя репликата при субтитриране на текста.

При кондензацията на текста чрез промяна на конструкцията от решаващо значение е редакторската намеса. След като преводачът е обработил текста, редакторът е този, който се нагърбва със задачата да промени конструкцията на преведения материал с цел да кондензира текста и да го вмести и оформи спрямо нормите на субтитриране. Ето някои примери на сполучлива редакторска намеса:

ОРИГИНАЛЕН ТЕКСТ	ПРЕВОДАЧЕСКА РАБОТА	РЕДАКТОРСКА НАМЕСА
1. Hele já je to dlouho co jsme spolu točili <i>Hrdinové mlčí</i> , ještě jako asáci.	Колко време мина, откакто заедно снимахме <i>Героите мълчат</i> ? И двамата бяхме още асистенти.	Кога снимахме <i>Героите мълчат</i> ? Беше отдавна...
	(Рожденият ден на режисьора З. К.)	
2. Z toho vnikly všelijaké třenice.	Възникнаха какви ли не търкания.	Възникнаха дразги.
		(Крайт на старите времена)
3. Měl peněz, až mu padaly z kapsy.	Имаше толкова пари, че чак му падаха от джобовете.	Беше въшлив от пари.
		(Крайт на старите времена)

В третия пример е използван подходящ фразеологизъм, който да замени чешкия.

4. Já bych chtěla jít na vysokou.	Искам да кандидатствам във висше учебно заведение.	Искам да следвам.
		(Саморасляк)

В четвъртия пример е намерен подходящ глагол, който по значение отговаря на цялото словосъчетание.

5. Když má člověk takový plachty jako ty, tak nesmí tu údržbu znedbávat.	Когато човек има такива локатори като теб, не бива да забравя за тази хигиена.	Имаш такива локатори, а ги забравяш.
		(Селце мое централно)

От направените наблюдения върху работата на преводача и намесата на редактора следва изводът, че преводачите са имали доверие на редактора, чиито корекции в доста случаи са били от решаващо значение за високото качество на преведения материал. Разбира се, с оглед на наличните текстове (диаложни и монтажни листове на редица чешки филми) такива примери е възможно да се издирят и анализират в бъдещо подробно изследване на въпросната проблематика.

Освен съгъстяването (кондензацията) и съкращаването (редукцията) на текста при превода на филмите се наблюдават и някои граматични замени, даващи по-ясна и точна представа за похватите, с които си служат преводачите и редакторите при оформянето на субтитри. В направеното проучване бяха констатирани примери за замяна (субституция) на различно езиково равнище:

I. ЗАМЯНА НА РАЗЛИЧНИ ЧАСТИ НА РЕЧТА

1. Замяна на съществително име с местоимение

- 1.1. Protože když jde o cití,                      Има ли чувства, жената  
tak nezná ženská sestru.                      не признава **никого**.  
(Саморасляк)
- 1.2. Jsou **lidi**, co nevstanou.                      **Някои** изобщо не могат да станат.  
(Селце мое централно)
- 1.3. Na **Bradleyho** nečekejte...                      Не го чакайте...  
(Селце мое централно)

2. Замяна на местоимение със съществително име

- 2.1. Mám **toho** moc, pane doktore.                      Много **работа** имам, докторе.  
(Селце мое централно)
- 2.2. Zmeř mi **to!**                                      Засечи ми **времето!**  
(Селце мое централно)
- 2.3. Podle mýho má vo tu                              Друг **човек** се интересува  
zájem **někdo** jinej.                              от тази къща.  
(Селце мое централно)

3. Замяна на съществително име с глагол

- 3.1. Musíš přitvrdit **hru**.                              **Играй** по-твърдо.  
(Саморасляк)
- 3.2. To je potom takovej                              Те ще те **сгряват**, когато  
**ohřivaček** na zimu.                              ти е студено.  
(Селце мое централно)
- 3.3. Nebyl pod **vlivem**.                              Не беше **пил**.  
(Селце мое централно)

4. Замяна на глагол със съществително име

- 4.1. S Rákosníkem **končím**.                              **Край** с Ракосник.  
(Селце мое централно)
- 4.2. **Oslavuj**, ale prací!                              Работата трябва да е празник за теб!  
(Селце мое централно)
- 4.3. Hlavně nestřílet, dokud                              Стреляйте само по моя  
vám **neřeknu!**                              **команда!**  
(Рожденият ден на режисьора З. К.)

5. Замяна на съществително с прилагателно име

- 5.1. **Zákony společnosti.** **Обществените закони.**  
(Саморасляк)
- 5.2. **Sopak nesedíš u vás na škole v komisi?** **Нали си във вашата изпитна комисия?**  
(Саморасляк)

6. Замяна на прилагателно име със:  
а) съществително име, б) съществително име с предлог

- 6.1. **No bezvadný.** **Нямате грешка.**  
(Саморасляк)
- 6.2. **Mužkej a nedovede zakroutit holoubeti krk.** **Мъж, а на един гълъб не може да извие врата.**  
(Селце мое централно)
- 6.3. **Ňákej pražák má zájem Rákousníkovu chalupu.** **Сигурно някой пражанин е харесал къщичката на Ракосник.**  
(Селце мое централно)
- 6.4. **Ozvěny tragedie na bruselském fotbalovém stadionu jsou na belgické vladám krizi dobře patrne.** **Трагедията на стадиона в Брюксел задълбочи правителствената криза в Белгия.**  
(Селце мое централно)

II. ЗАМЯНА НА СЪЩЕСТВИТЕЛНО ИМЕ СЪС СЛОВОСЪЧЕТАНИЕ

1. **Jarouš je pravnuk pratety, je to šlechtic.** **Яроуш е правнук на леля ми и е със синя кръв.**  
(Саморасляк)
2. **A kdy bude zase rodičák?** **А кога пак ще има родителска среща?**  
(Селце мое централно)
3. **Já jsem kádrovák pro dobytek. Аз съм отдел „Кадри“ за добитъка.**  
(Селце мое централно)

III. ЗАМЯНА НА ПРИЛАГАТЕЛНО ИМЕ СЪС СЛОВОСЪЧЕТАНИЕ

1. **Protekčný.** **Уреден с връзки.**  
(Саморасляк)

IV. ЗАМЯНА НА ГЛАГОЛ СЪС СЛОВΟΣЪЧЕТАНИЕ

1. Deset let se o tebe **nestaral**. 10 г. **не си мръдна пръста** за тебе.  
(Саморасляк)
2. Jé, vy se **koukate**? А, вие гледате **телевизия**?  
(Селце мое централно)
3. Kluci, **neblbněte**. Момчета, **не правете глупости**.  
(Селце мое централно)

V. ЗАМЯНА НА СЛОВΟΣЪЧЕТАНИЕ СЪС

1. Съществително име:

- 1.1. Z jakých příčin... Защо?  
(Саморасляк)  
  
Musím se koukat na besedu o **hovězím dobytku**. Трябва да гледам беседата за **говедата**.  
(Селце мое централно)
- 1.2. Koukám, ňáká **míchaná rasa**. И аз гледам, че е **мелез**.  
(Краят на старите времена)

2. Глагол:

- 2.1. Jarouš vám tady **nadělá zásoby** na celej život. Яроуш ще ви **запаси** за цял живот.  
(Саморасляк)
- 2.2. A **nemotat hlavu** starším holkam. А не **баламосвайте** по-големите момичета.  
(Селце мое централно)

3. Наречие:

- 3.1. Na **vlastní voči** jsem je viděla. **Лично** ги видях.  
(Селце мое централно)

4. Словосъчетание:

- 4.1. Za **půl roku**. **За нула време**.  
(Саморасляк)
- 4.2. Do **čtrnáctý dnů**. **До 2 седмици**.  
(Саморасляк)
- 4.3. Každou takovou chvíli by si měl člověk pamatovat a shovat si **na horší časy**. Човек трябва да скъта такива мигове **за черни дни**.  
(Селце мое централно)
- 4.4. Nalijeme si **čistého vína**, soudruzi. **Да свалим картите**, другари.  
(Селце мое централно)



## VI. ЗАМЯНА НА БЕЗЛИЧНО ИЗРЕЧЕНИЕ С ЛИЧНО ИЗРЕЧЕНИЕ

- |   |   |
|---|---|
| 1. Že by to možna šlo.<br><br>To mi neudělalo dobře.                        | Можем да уредим нещо.<br><i>(Саморасляк)</i><br><br>Не ми действат добре.<br><i>(Селце мое централно)</i> |
| 2. Ale o morálce tady nebude kázat nekdo, kdo rozvrací manželství s děckem. | Говориш за морал,<br>а разтрогваш<br>брак с дете.<br><i>(Селце мое централно)</i>                         |

## VII. ЗАМЯНА НА БЕЗСЪЮЗНА ВРЪЗКА СЪС СЪЮЗНА ВРЪЗКА

- |                                    |  |
|------------------------------------|--|
| 1. Je to mluvka, podvodník!        | Той е дърдорко и измамник!<br><i>(Краят на старите времена)</i>                    |
| 2. Vem si je, dej si to na uši.    | Вземи ги и ги сложи на ушите.<br><i>(Селце мое централно)</i>                      |
| 3. Nesu pivo, nekdo zavolá platím. | Като разнасям халбите<br>и някой викне „Плащам“...<br><i>(Селце мое централно)</i> |

От приведените примери за замени може да се направи извод, че в някои случаи (замяна на словосъчетание със съществително име, глагол, наречие или словосъчетание) се постига кондензиране или редуциране на текста. Субституцията обаче не е похват, който преводачите/редакторите могат винаги да използват за пълноценно съгъстяване или съкращаване на текста при оформяне на субтитри. Примери в това отношение са групите замени: замяна на съществително име със словосъчетание, замяна на прилагателно име със словосъчетание, замяна на глагол със словосъчетание.

В желанието си да подберат най-важното от езиковия материал и да оформят филмовия текст в логична нишка преводачът/редакторът използват и други трансформационни похвати. В изследването бе установено наличието на преподреждане на частите на изречението (инверсия) или добавяне на думи и изрази (апликация).

Примери за инверсия:

- |   |  |
|---|--|
| 1. Studentky si zásabně nepamatuju.                             | По принцип не запомням студентките си.<br><i>(Саморасляк)</i>                    |
| 2. Tak jsem syšel, Karle, že jsi tomu pražákovi naečhral pilíř. | Карел, чух, че си бутнал стълба на она пражанин.<br><i>(Селце мое централно)</i> |

3. To já poznám, hned se s tebou jinak jede.

Веднага го усетих, съвсем друго е сега да се пътува с теб.  
(Селце мое централно)

Въпреки че при субтитриране преводачът се стреми да съкрати филмовия текст, за да може да се вмести в установените норми, нерядко се наблюдават примери за добавяне на думи в преведения материал и обогатяване на езиково равнище в приемащия език. Така текстът се обогатява, но преводачът/редакторът е взел това решение, за да поясни или подчертае някои особености, свързани със събитията, случващи се на екрана. При апликацията на текста преводачът/редакторът се съобразява доколко спецификата на субтитриране позволява желаното разширяване на текста. В проучените чешки филми има достатъчно примери за подобно обогатяване:

1. Konec je uplně nejlepší.

Краят е най-готиното нещо **на филма**.  
(Селце мое централно)

2. S trojkou z biologie.

С **тая** тройка по биология.  
(Саморасляк)

3. Dejte lidem něco země, ne příliš, ne málo...

Дайте на хората малко земя, нито много, нито **съвсем** малко.  
(Краят на старите времена)

4. Jsem kníže Alexandr Megalrogov, plukovník Mikolaše druhého.

Аз съм Александър Мегалрогов, полковник **от армията** на Николай II.  
(Краят на старите времена)

От направеното наблюдение беше констатирано, че въпреки някои слабости при субтитрирането преводачът/редакторът е намерил сполучлив начин за предаване на филмовия диалог, съобразявайки се с определени изисквания и използвайки различни похвати при оформяне на текста. В посочените примери като такива похвати преобладават кондензиране и редуциране на част или на целия текст. Най-често срещаните се примери са от групите: съкращаване на повторения и парафрази, съкращаване на излишни елементи и съгъстяване на текста чрез промяна на конструкцията, но в изследването бяха установени и примери за субституция, инверсия и апликация. При това е възможно при превод на една и съща субтитрирана реплика да се използват два или повече похвата. Сполучливото им прилагане е основен показател за качествата на субтитрирания текст, на които за съжаление в днешно време се отделя все по-малко внимание.

## БИБЛИОГРАФИЯ

### Използвани филми

- Краят на старите времена (Konec starých časů)*, 1989 г., реж. Иржи Менцел, сц. Иржи Блажек, Иржи Менцел; превод: Андрей Богоявленски.
- Саморасляк (Samorost)*, 1983 г., реж. Отакар Фука, сц. Иржи Блажек, Отакар Фука; превод: Любомир Кючуков, редактор: Андрей Богоявленски.
- Селце мое централно (Vesničko má středisková)*, 1985 г., реж. Иржи Менцел, сц. Зденек Сверак; превод: Андрей Богоявленски, редактор: Белин Тончев.
- Рожденият ден на режисьора З. К. (Narozeniny režiséra Z. K.)*, 1987 г., реж. и сц. Ярослав Балик; превод: Андрей Богоявленски, редактор: Белин Тончев.

### Използвана литература

- Бъчваров 1996: Я. Бъчваров. *Чешкият език в славянски контекст*. Голяма чешка библиотека, № 4, София, 1996.
- Васева 1989: И. Васева. *Стилистика на превода*. София, 1989.
- Васева 1980: И. Васева. *Теория и практика на превода*. София, 1980.
- Иванчев 1978: Св. Иванчев. *Приноси в българското и славянското езикознание*. София, 1978.
- Мурдаров 2003: Вл. Мурдаров. *Из историята на българистиката и на модерния български език*. Пловдив, 2003.
- Славянски езици. Граматически очерци*. Колектив. София, 1993.
- Тончев 1986: Б. Тончев. *Субтитрите – най-четената книга*. Новини. СПБ. III, 1986.
- Bžezina 1996: V. Bžezina. *Lexikon českého filmu . 2000 filmů 1930–1996*. Praha, 1996.
- Hochel 1990: B. Hochel. *Preklad jako komunikácia*. Bratislava, 1990.
- Macourová, Mareš 1993: A. Macourová, P. Mareš. *Text a komunikace*. Praha, 1993.